

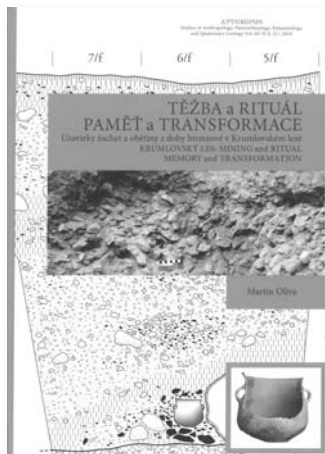
Recenze — Reviews — Rezensionen

Martin Oliva

Těžba a rituál, paměť a transformace

Uzavírky šachet a obětiny z doby bronzové v Krumlovském lese

Anthropos – Studies in Anthropology, Palaeoethnology, Palaeontology and Quarternary Geology 40 /N. S. 32/

Moravské zemské muzeum
Brno 2019
225 stran, 101 fotografií, 42 obrázků
ISBN 978-80-7028-524-4

Recenzovala:
Elżbieta Trela-Kieferling
Muzeum Archeologiczne w Krakowie
ul. Senacka 3
PL 31-002 Kraków
elzbieta.trelakieferling@ma.krakow.pl

V roce 2010 vyšla obšírná závěrečná zpráva o výzkumu dolování jurských rohovců v Krumlovském lese na jižní Moravě (Oliva 2010; recenze I. Mateiciucové v Památkách archeologických 103, 2012, 424–426). Její autor, Martin Oliva z Ústavu Anthropos Moravského zemského muzea, se na pravěkou těžbu silicitů dlouhodobě zaměřuje. Jeho další a zde recenzovaná tematická monografie vyšla po téměř deseti letech.

Práce *Těžba a rituál* [...] pojednává, na rozdíl od předchozí monografie z roku 2010, jen o dvou nejjihnějších těžebních areálech v Krumlovském lese, poznamenaných dlouhodobou činností v období starší doby bronzové. Monografie si také více všímá rituálních a symbolických dimenzí těžby. Sestává ze šesti kapitol, rozsáhlého anglického souhrnu a obsáhlé bibliografie. Po krátkém úvodu následuje druhá kapitola (s. 13–16), která rekapituluje geografický popis a shrnuje dřívější archeologické výzkumy v regionu. Faktografický základ knihy tvoří kapitola III (s. 17–156), která se zaměřuje na zmíněné dva revíry, zkoumané v letech 2005–2012 (I) a 2012–2018 (II). Až do roku 2021 se následně ve druhém revíru zkoumaly jen mezolitické dobývky. Autor předkládá bohatě fotograficky i kresběně dokumentované výsledky terénních prací, popisuje technologii redukce jader a skladbu industrie pocházející z jednotlivých sond či šachet. Patnáct tabulek obsahuje údaje o množství, váze a podílech nálezů, prezentovaných také na mnoha kresbách.

V kapitole IV (s. 157–170) autor popisuje geologii obou jižních revírů, které se uložením rohovců v tvrdých písčité-detritických konglomerátech liší od severnějších těžebních polí. Ve výplních šachet a v nánosech rubaniny nad nimi se jeví určité rozdíly. Autor se snaží rekonstruovat způsob úmyslného zaplňování šachet a změny ve vzhledu těžebních polí (s. 161–168). Detailně pojednává o dvou objevených nádobách únětické kultury. Jednu z nádob obklopovalo více než 22 kg iniciované suroviny a hrubých kortikálních úštěpů. Toto depozitum má podle autora rituální pozadí.

Pátá kapitola (s. 171–196) interpretuje výsledky výzkumů v Krumlovském lese v širším kontextu zásobování kamennou surovinou v evropském pravěku. Autor rozvíjí myšlenku o symbolickém významu masového dolování silicitů, což je také ústřední motiv předchozí knihy z roku 2010. Diskutuje např. o jevu samoočelného štipání (z pracovního hlediska),

kteří zaznamenává nejen v Krumlovském lese, ale též v ostatních exploatačních oblastech (srov. též Lech – Piotrowska – Werra 2015, 225). Pojednává o mnoha dalších jevech s ritualizovaným a magickým pozadím, spojených s eneolitickou těžbou mědi v Bulharsku a Srbsku (s. 171–173). K aplikaci etnologických pozorování na domnělé strategie prehistorických komunit využívá tabulku (tab. XIX), převzatou z prací P. Toppinga (Topping 2011; 2017).

M. Oliva se věnuje také obřadům, které mají za vykonávání „posvátné práce“ doprovázet uzavěrové rituály, a které podle něj vycházejí z uctívání posvátné krajiny, včetně tam sídlících předků. Ve formalizovaných mohylovitých násypech v západní části II. revíru spatřuje prvky vytváření sakrální krajiny. Narůstající mocnost nánosu rubaniny směrem do svahu, z ergonomických i postdepozitních důvodů protismyslná (viz grafy 1 až 4) svědčí o zpětném restituování odtěžených hřebítků, což je interpretováno jako výraz úcty živých k podzemnímu světu předků. V dotyčné části páté kapitoly (s. 186–188) autor uvádí mnoho etnologických a historických paralel symbolického chování, doprovázejícího dolování kamenných surovin. Autor tak ukazuje, že je třeba pravěké hornictví zkoumat také ze sociologického a religionistického hlediska. V období únětické a věteřovské kultury, kdy dolování rohovce v Krumlovském lese vrcholilo, se jeho symbolické dimenze zdají převažovat nad praktickou potřebou suroviny na výrobu nástrojů. Masové nasazení pracovních sil mohlo přispívat ke společenské rovnováze.

Jak v úvodu píše prof. Jacek Lech, antropologická perspektiva se ve studiu těžební oblasti Krumlovského lesa uplatňuje v pracích Martina Olivy už přes 20 let (např. Oliva 2010; 2015). Tento nekonvenční badatel obrací konzistentně pozornost k neutilitárním a neekonomickým stránkám těžby silicitů, jež byly pro mnoho pravěkých horníků, štipačů a předků velmi důležité. Jeho poslední práce se zaměřují na tuto problematiku obsáhleji, aniž by však opomíjel poskytovat srozumitelné informace o terénních situacích a odkrytých artefaktech. Je to právě tato kombinace archeologické expertízy a mnohoaspektových interpretací jevů doprovázejících pravěkou těžbu a zpracování suroviny, co činí tuto monografii tak zajímavou a hodnotnou.

Literatura

Lech, J. – Piotrowska, D. – Werra, D. H. 2015: Between Economy and Symbol: Flint in the Bronze Age in Eastern Central Europe. In: Suchowska-Ducke, P. – Scott Reiter, S. – Vandkilde, H. /eds/: Forging Identities. The Mobility of Culture in Bronze Age Europe. Report from a Marie Curie Project 2009–2012 with Concluding Conference at Aarhus University, Moesgaard 2012, volume 1 (= British Archaeological Reports S2771). Oxford: Archaeopress, 221–229.

Oliva, M. 2010: Pravěké hornictví v Krumlovském lese. Vznik a vývoj industriálně-sakrální krajiny na jižní Moravě. *Anthropos – Studies in Anthropology, Palaeoethnology, Palaeontology and Quarternary Geology* 32, N. S. 24. Brno: Moravské zemské muzeum.

Oliva, M. 2015: Mezolitická těžba rohovce v Krumlovském lese (jižní Morava) v kontextu neolitizace střední Evropy. *Památky archeologické* 106, 5–42.

Topping, P. 2011: Prehistoric extraction: further suggestions from ethnography. In: Saville, A. /ed./: Flint and Stone in the Neolithic Period. Oxford: Oxbow Books, 271–286.

Topping, P. 2017: The Social Context of Prehistoric Extraction Sites in the UK. Manuscript of a Ph.D. dissertation, School of History, Classics and Archaeology, Newcastle University.

Martín Oliva**Těžební krajinou předků**

O tajemném podzemí Krumlovského lesa

Moravské zemské muzeum
Brno 2022
172 stran, 153 obrázků
ISBN 978-80-7028-568-8

Recenzoval:

Pavel Burgert

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
Letenská 4
CZ 118 01 Praha 1
burgert@arup.cas.cz

Triptych jako funkční koncept výtvarného umění bývá nezdávka uplatňován i jinde. Výjimkou pak není ani archeologická literatura, jak ukazuje další svazek zhodnocující výsledky výzkumu těžebního areálu v Krumlovském lese z pera Martina Olivy. Po první monografii (*Oliva 2010*; recenze I. Mateiciucové v Památkách archeologických 103, 2012, 424–426), nastiňující celé pojetí výzkumu jihomoravské lokality, následovala s delším odstupem kniha o tamních těžebních aktivitách ve specifickém období starší doby bronzové (*Oliva 2019*; recenze E. Trely-Kieferling v tomto čísle Památek archeologických). Předmětem této stati je tak (zatím) poslední autorova kniha na dané téma, určená na rozdíl od dvou předchozích širší veřejnosti. Tento záměr vyplývá jak z rozvržení jejího obsahu, tak ze zvoleného vydavatelského formátu. V neposlední řadě jsou pak některé interpretace o krok důslednější, snad i odvážnější.

Zopakujme jen ve stručnosti základní obrysy dlouhodobého výzkumu pravěké těžby v Krumlovském lese. Ten začal v roce 1994 a skončil po sedmadvaceti výzkumných sezónách. Areál byl postupně rozdělen do devíti oddělených těžebních revírů (I–IX). Již jsme uvedli, že autor tentokrát cílí na širší čtenářskou obec. Tomu odpovídá i strukturování knihy, které postupuje v širokém záběru od tradice archeologického výzkumu v regionu Krumlovského lesa, přes vývoj poznání a terminologie těžené suroviny až po geologii a ráz sledovaného krajinného výseku. Teprve potom se perspektiva zužuje na samotné těžební revíry a v detailu postupuje jednotlivými chronologickými úseky. Z úvodních pěti všeobecných kapitol zmiňme jen základní skutečnosti.

Z geomorfologického hlediska nepředstavuje Krumlovský les výraznou dominantu. Suma poznatků ke všeobecným dějinám bádání v regionu se soustředí především na dvě místa. Prvním je okolí Vedrovic s dlouhou tradicí výzkumů až do bezprostřední současnosti, druhou pak dnes již nenávratně zničené hradiště na Leskouně. Samotný Krumlovský les trvale upoutal pozornost archeologického bádání až v druhé polovině dvacátého století. Těžená surovina (rohovec) je dnes při klasifikaci archeologických souborů dělena do čtyř více či méně rozpoznatelných variant (KL I–IV), přičemž přechody mezi některými variantami jsou vesměs plynulé. Přimo v těžebních revírech převládá KL I, v širším okolí pak KL II. Dynamika distribuce suroviny napříč pravěkem představuje jeden z pilířů pojetí sakrální krajiny Martina Olivy a ještě se k ní vrátíme. Na tomto místě shrňme, že tamní rohovec sloužily především pravěkým komunitám v širším regionu, bývají nicméně identifikovány i v kolekcích prostorově značně odlehklých. Příkladem uveďme mezolitické osídlení na Šumavě (*Kapustka et al. 2020*), nebo ojedinělý výskyt ve východočeských mlado-neolitických souborech (*Burgert 2019*, 87–88). Zpravidla se jedná o jednotlivosti, nicméně je dobré zmínit i výjimečnou

situaci z Kolína-Štítar, kde byla prozkoumána dílna s dominantním zastoupením KL II (57 % z 604 analyzovaných kusů) z mladší fáze kultury s vypichanou keramikou (*Stolz et al. 2018*). Všeobecně užitečná je i tabulka shrnující radiokarbonová data, získaná z těžebních revírů, dokumentující tamní aktivity napříč pravěkem.

Meritem knihy je kapitola „Těžební krajina v toku času“, která zaujímá přibližně dvě třetiny obsahu. V ní jsou chronologicky představena jednotlivá období a s nimi spojená zjištění. Na popisné pasáži přímo navazují interpretace a úvahy, takže následujících „Několik slov na závěr“ již pouze akcentuje základní myšlenky a nasvětluje je v širším evropském kontextu. Z uvedených stěžejních kapitol stojí za představení několik motivů.

Důležitou součástí činností na těžebních polích je tzv. obliterace ve významu znovuzasypávání těžebních objektů. Tento jev, se kterým se setkáváme i na jiných lokalitách Starého světa, je Olivou v souladu s jeho předchozími pracemi interpretován v symbolické rovině. V Krumlovském lese byl současně doprovázen štípáním a zpětným ukládáním vytěžených rohovců.

Přírozenou součástí těžební krajiny Krumlovského lesa jsou osamocené balvany a skalky. Také ony jsou zapojeny do interpretačního schématu sakrální krajiny. Jejich reflexe pravěkými horníky je pravděpodobná a skutečnost, že se nacházejí u revírů činných v době bronzové, zatímco u starších těžebních okrsků chybí, je přinejmenším pozoruhodná. Koreluje totiž s dříve publikovaným zjištěním, že tamní těžební aktivity vrcholí právě ve starší době bronzové.

Výchozím bodem Olivova konceptu, jak již bylo řečeno, je nesoulad mezi těžbou a distribucí. Na otázku, kde jsou metráky vytěžených rohovců, když ne na soudobých sídlišťích, překvapivě odpovídá: ponejvíce na místě těžby. Takové chování se samozřejmě vymyká našemu současnému ekonomickému pohledu na těžbu čehokoli i práci jako takovou a termín „posvátná práce“ je tak namístě. V pohledu na archaická lidská společenství takto uvažovat bezesporu lze, k čemuž kniha přináší dostatek více či méně padnoucích analogií. Lze Olivův koncept jako celek přenést i na jiné těžební lokality? Podívejme se za tím účelem na výsledky nedávného výzkumu těžby a distribuce středoevropských mramorů (*Burgert – Přichystal – Davidová 2020*; *Burgert – Přichystal 2022*).

Původní předpoklad, že Bílý kámen u Sázavy představuje hlavní zdroj suroviny pro mramorové náramky kultury s vypichanou keramikou i soudobé rössenské kultury se nejen nepotvrdil, ale dokonce se ukázalo, že náramků z tamního kalcitického mramoru je v celém nálezovém korpusu jen zlomek. Dodnes patrná značná těžební aktivita i starší nálezy v lokalitě však ukazují evidentní nesoulad těžby a distribuce. Samozřejmě by se dalo opakovat tradiční archeologickou formulí, že zatím toho o tamním těžebním areálu víme příliš málo. Ale věděli bychom toho za dvacet let soustředěného výzkumu o tolik více? Nezdopovězených otázek by přibýlo zrovna tak a kýžené zlaté vejce by stejně nevypadlo.

Velké teorie se dnes již nenosí, a to je pravděpodobně právě to, co čtenáře Olivových knih a statí nejvíce provokuje. Najednou nám nesoulad mezi masivní těžbou a následnou liknavou distribucí suroviny, které spatřujeme i na jiných pravěkých těžebních lokalitách, dává smysl. Vlastně by nás to mělo znepokojovat, nebo přinejmenším pobízet k dalším úvahám. Spatřujeme na dalších lokalitách stejný model chování proto, že jej Oliva konečně správně uchopil a popsal, nebo protože již nejsme schopni zformulovat jinou než tuto interpretaci? A lze model sakrální těžební krajiny vůbec v takové míře zobecnit? Překročit stín velkého badatele a jeho robustní práce trvá často celá desetiletí. Svě o tom ví každý, kdo se kdy pokusil o dílčí revize v práci například Augusta Sedláčka. Ostatně i Oliva to tuší, když v úvodu recenzované knihy píše, že „s výjimkou sa-

motného autora poznatky nikdo nedomyslel a nezačlenil do společenských souvislostí. Podané interpretace ovšem také nikdo nekritizoval [...] Spíše než prubiřský kámen tedy dnes představují balvan, za nímž se hromadí mnoho nevyřčeného.“ To je srozumitelná výzva směrem ke čtenáři a materiálu k přemýšlení nabízí v úvodu zmíněný triptych dostatek.

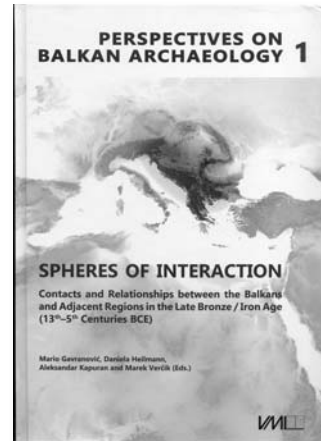
Literatura

- Burgert, P. 2019: Neolit ve východních Čechách. Případová studie jeho mladšího vývoje. Praha: Academia.
- Burgert, P. – Přichystal, A. 2022: Marble as a Material for the Production of Bracelets in Neolithic Central Europe. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 52, 27–40.
- Burgert, P. – Přichystal, A. – Davidová, T. 2020: Nový výzkum pravěkých těžebních polí na Bílém kameni u Sázavy, okr. Benešov. *Archeologické rozhledy* 72, 349–378. <https://doi.org/10.35686/AR.2020.12>
- Kapustka et al. 2020: Kapustka, K. – Eigner, J. – Parkman, M. – Řezáč, M. – Přichystal, A. – Pokorný, P. – Lisá, L. – Ptáková, M. – Světlík, I. – Kočárová, R. – Metlička, M. – Košťová, N.: Pozdně paleolitické a mezolitické osídlení Šumavy: možnosti výzkumu, datování a interpretace. *Památky archeologické* 111, 5–59. <https://doi.org/10.35686/PA2020.1>
- Oliva, M. 2010: Pravěké hornictví v Krumlovském lese. Vznik a vývoj industriálně-sakrální krajiny na jižní Moravě. *Anthropos – Studies in Anthropology, Palaeoethnology, Palaeontology and Quarternary Geology* 32, N. S. 24. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Oliva, M. 2019: Těžba a rituál, paměť a transformace. Uzavírky šachet a obětiny z doby bronzové v Krumlovském lese. *Anthropos – Studies in Anthropology, Palaeoethnology, Palaeontology and Quarternary Geology* 40, N. S. 32. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Stolz et al. 2018: Stolz, D. – Malýková, D. – Kovačiková, L. – Přichystal, A. – Řídký, J.: Sídliště kultury s vypíchanou keramikou na silničním obchvatu v Kolíně Štítarech. Analýza kamenné industrie a zvířecích kostí, radiokarbonové datování a celkové zhodnocení. *Archeologie ve středních Čechách* 22, 31–69.

Mario Gavranović – Daniela Heilmann – Aleksandar Kapuran – Marek Verčík /eds./ Spheres of Interaction

Contacts and Relationships between the Balkans and Adjacent Regions in the Late Bronze / Iron Age (13th–5th Centuries BCE)

Perspectives on Balkan Archaeology 1

Verlag Marie Leidorf GmbH
Rahden/Westf. 2020
316 stran, 129 obrázků a 7 tabulek
ISBN 978-3-86757-110-4

Recenzoval:

Ondřej Chvojka

Jihočeské muzeum v Českých
Budějovicích a Archeologický ústav
FF JU v Českých Budějovicích
Branišovská 31a
CZ 370 05 České Budějovice
chvojka@muzeumcb.cz

Archeologie zemí jihovýchodní Evropy byla v Čechách vždy sledována a reflektována (srov. namátkově např. Bouzek 1985; Kuna 1989; Dobeš 1992; Bouzek 1997; Pavlů 2008), vědecká komunita ji nicméně považovala za orientovanou zejména kulturně-historicky, materiálově a do značné míry i lokálně. Že tomu dnes již tak není, dokládá mimo jiné sborník z druhé konference nazvané „Perspectives on Balkan Archaeology“ s hlavním tématem „Spheres of Interaction“, která proběhla v Archeologickém ústavu v Bělehradě v září 2017. Jak udává samotný název sborníku, konference se zabývala problematikou vztahů mezi jednotlivými balkánskými regiony i kontakty Balkánu s dalšími evropskými oblastmi, zejména v mladší době bronzové a v době železné, tj. v období mezi cca 13. a 5. stoletím př. Kr.

Samotné uspořádání konference, jejímž cílem bylo přelknout tradiční regionalitu až uzavřenost balkánských archeologů do svých regionů, je velmi záslužným počinem. Konferenční sborník vydaný renomovaným německým nakladatelstvím a editovaný erudovanými specialisty (mezi nimiž nechybí ani český zástupce – M. Verčík z Ústavu klasické archeologie FF UK) nabízí celkem 15 příspěvků. Úvodní studie od M. Gavranoviće, D. Heilmanna a M. Verčíka „Introduction: People, Cultures, Interaction“ (s. 11–20) upozorňuje na pokroky a také limity současné archeologie balkánských zemí. K hlavním problémům patří přetrvávající regionalita většiny lokálních projektů a z nich publikovaných výstupů (daná ovšem do velké míry politickou dezintegrací současného Balkánu), některé zastaralé přístupy (např. stále přetrvávající kulturní či etnický migrationismus při interpretaci archeologických dat), metodologická nevyváženost, terminologická i chronologická nejednotnost. U různých badatelů zůstává nejednotné také vymezení geografických pojmů, jakými jsou např. „centrální“ a „západní Balkán“, jak je ostatně vidět i v předloženém sborníku. Podobně nejednotná je ve sledované oblasti i periodizace a chronologie různých pravěkých epoch. Tak např. počátek doby železné kladou někteří badatelé zejména ze zemí západního Balkánu (ve shodě se středoevropským pojetím) do konce 9. až počátku 8. století př. Kr., jiní však (ve shodě s egejskou či italskou chronologií) již do 11. až 10. století př. Kr. V regionech centrálního Balkánu se pak můžeme u různých badatelů setkat s datováním počátku doby železné do 13., 11., 9. i 8. století př. Kr. Navíc se u mnoha autorů objevuje termín „přechodná doba (Transitional period)“ mezi dobou bronzovou a železnou, která je ovšem rovněž chronologicky značně neukotvená.

Jednotlivé příspěvky jsou řazeny vesměs podle jejich chronologického zaměření. První představuje studie od *M. Gori* a *T. Krapfa* „The Challenges and Potentiality of Using Network Analysis in Exploring Interactions in the Southwestern Balkans during the Middle and Late Bronze Age“ (s. 21–35). Jádrem příspěvku je pokus o aplikaci tzv. síťové analýzy na příkladu nákolního sídliště Sovjan, které je datováno do starší doby bronzové až do doby železné a nachází se v oblasti bývalého jezera Maliq v jihovýchodní Albánii. Díky poměrně dobrému stavu výzkumu dalších soudobých sídlišť v širším okolí lokality se autorům podařilo provést uvedenou analýzu v několika úrovních, od mikroregionální až po interregionální. Ve srovnání s epochami starší a mladší doby bronzové, kdy měla sledovaná lokalita bohaté kontakty v celé balkánské oblasti, náleží střední doba bronzová k obdobím bez viditelných dálkových vlivů.

Na sledování dálkových kontaktů je zaměřena i další studie od *A. Kapurana* a *A. Bulatoviće* „Similarities and Differences between Material Culture of the Belegiš II-Gava Group from the Southern Pannonian Plain and the Morava River Basin“ (s. 37–52). Sledovaným kulturním identifikátorem jsou pro autory nálezy kanelované keramiky z přechodného období doby bronzové a železné (datované zde do stupňů Ha A2/B1 až Ha C, tj. cca do 10. až 8. století př. Kr.) na území dnešního Srbska, na jejichž základě se přiklání k tradiční interpretaci příčiny konce doby bronzové na centrálním Balkáně vlivem rozsáhlé migrace nositelů uvedené keramiky, kulturně spojené s komplexem označovaným jako Belegiš II-Gáva.

Z pohledu pohřebního ritu sledují vzájemné kontakty na západním Balkáně *M. Gavranović* a *D. Ložnjak-Dizdar* ve studii „To Burn or not to Burn: Inhumation Versus Cremation at the End of the Bronze Age in the Region between the Southern Carpathian Basin and the Western Balkans“ (s. 53–74). Autoři se zaměřili na vliv kultur popelnicových polí s dominancí plochých žárových hrobů z jihovýchodoalpské oblasti a z Karpatské kotliny do regionů západního Balkánu s lokální tradicí kostrových hrobů. Zajímavé je porovnání různých lokálních skupin z hlediska adaptace či odmítnutí těchto nových prvků; některé skupiny přitom akceptovaly oba rity současně bez zjevných rozdílů, a to jak v topografické pozici pohřebišť, tak i ve výbavě hrobů.

Širší geografický záběr má studie *S. Pabst* „Late Bronze Age and Early Iron Age Central Dalmatia in the Sphere of Interaction between the Carpathian Basin, the Appenine Peninsula and the Aegean“ (s. 75–93). Vzájemné kontakty jsou autorkou sledovány na základě několika vybraných typů kovových artefaktů – mečů s jazykovitou rukojetí, spon smyčcovitého typu a hrotů kopí s hraněnou či žebrovanou tulejí. Tyto artefakty jsou dle autorky dokladem migrací z Karpatské kotliny a severozápadního Balkánu do pobřežních oblastí Jadranu. Pro českého čtenáře je přitom překvapující absence citace Bouzkovy monografie, v níž bylo toto téma podrobně pojednáno již před několika desítkami let (*Bouzek 1985*, 119–142, 152–160).

Na předchozí příspěvek do značné míry navazující studii představuje článek od *K. Jankovits* „Contacts between Transdanubia, the Balkans, Northern Italy and Greece in the Late Bronze Age as Reflected by Protective Armour“ (s. 95–113). K nositelům dálkových kontaktů v době popelnicových polí lze dle autorky počítat elitní válečníky, k jejichž reprezentativní výbavě patřily i kovové součásti výstroje – helmy, pancíře, náhlenice. Jejich původ bývá hledán jak v oblasti Řecka (viz brnění z lokality Dendra), tak i v dalších regionech střední, jižní a jihovýchodní Evropy (např. náhlenice s vytepávanou puklicovitou výzdobou – srov. exemplář z moravské Kuřimi). Na rozdíl od autorky předchozího příspěvku však *T. Jankovits* shledává v těchto nálezech doklady dálkového obchodu a pohybu kupců, nikoliv migrace větších skupin lidí.

Odlíšným tématu sídlištních nálezů se věnuje příspěvek od *T. Hristovy* „The Čepintsi Settlement (Sofia, Bulgaria)

in the Context of the Final Late Bronze Age of the Central Balkans“ (s. 115–139). Na vcelku standardní sídlištní lokalitě, prozkoumané v roce 2015, byly identifikovány nálezy odkazující na vlivy jak z centrálních částí Balkánu, tak i z dolního Podunají. Tyto nové prvky však byly dle autorky spíše přejímány místními obyvateli, než přineseny migranty z uvedených oblastí.

Na problematiku vztahu sídlišť a pohřebišť v dnešní severní Makedonii je zaměřen příspěvek od *A. Papazovské* „Early Iron Age Settlements in Macedonia and Their Relationship to Cemeteries“ (s. 141–153). V závěru doby bronzové a na počátku doby železné (tj. v období datovaném zde do 10. – počátku 8. století př. Kr.) je v Makedonii doloženo budování opevněných osad, což je interpretováno jako doklad neklidu a ohrožení od migrujících skupin lidí. Na počátku následující doby železné se společnost stabilizuje, což je vyjádřeno i odlišnou architekturou (využívající kamenné zdivo kombinované s cihlami).

Zpátky do počátku epochy popelnicových polí zavádí čtenáře příspěvek *U. Matiče* a *F. Frankoviće* „Sea Peoples and the Discourse of Balkanism in Late Bronze Age Archaeology“ (s. 155–176). Autoři přináší kritický přehled dosa- vadních názorů na migrační fenomén 13. a počátku 12. století př. Kr., tradičně označovaný jako „tažení/expanze mořských národů“. Kriticky se staví především ke konceptu tradičního „balkanismu“, tj. balkánského původu těchto skupin lidí, stejně jako k nekritickému přejímání interpretací původu (středoevropského, karpatského) některých kovových artefaktů, spojených s „mořskými národy“ (srov. u nás např. *Bouzek 2005*, 109–115).

Další příspěvek od *M. Ljuštiny* a *K. Dmitrovićové* „Some Light in the Dark Ages: Remarks on Cultural Continuity during the Late Bronze and Early Iron Age in West Moravia Basin“ (s. 177–188) vrací čtenáře opět do přelomu doby bronzové a doby železné. Zájmovou oblastí obou badatelek je údolí západní Moravy v centrální části Srbska. Přestože je tato oblast archeologicky poměrně dobře poznána, představuje epocha konce 2. a počátku 1. tisíciletí př. Kr. do značné míry „temné“ období. Předpokládanou kontinuitu místních populací naznačují jejich pohřební památky, především mohyly.

Významným indikátorem dálkových kontaktů je kroj a jeho součásti. Tomuto tématu je věnován příspěvek *M. Dizdara* „The Late Hallstatt Connections between the South-eastern Carpathian Basin and the Western and Central Balkans: The Beautiful Ladies from the South“ (s. 189–215). Autor na příkladu bohatě vybavených ženských pohrbů ze 7. – 6. století př. Kr. demonstruje zintenzivnění vzájemných vztahů mezi regiony západního a centrálního Balkánu. V popředí jeho zájmu stojí především opaskové zápony a spony. Zatímco adaptaci určitých prvků kroje chápe autor jako doklad komunikačních sítí a kulturního transferu, výskyt celého kroje by mohl být dokladem individuální mobility jednotlivce.

Tematicky na předchozí příspěvek navazuje článek od *R. Kurti* „Common Trends and Regional Particularities in the Western Balkan Iron Age: The Female Belt Adornment in the 7th–6th Centuries BCE Northern Albania“ (s. 217–252). Autorka se v příspěvku věnuje dvěma vybraným součástem ženského kroje starší doby železné – kompozitním opaskům a závěškům, a to ze dvou geograficky relativně blízkých oblastí v severní Albánii. Porovnání nálezů z obou těchto území umožnilo autorce identifikovat podobný kroj, který se ovšem odlišoval od dalších sousedních oblastí.

Nedalekým regionem severního Řecka se zabývá příspěvek *A.-Z. Chemseddohy* „Connections between the Balkans and the Aegean: The Case of Iron Age Burial Customs in Northern Greece“ (s. 253–269). Oblast severního Řecka byla dlouho považována za periferii starověkého řeckého světa, případně za průchozí region spojující Balkán a egejskou oblast. Na základě řady moderních výzkumů a projektů je však dnes jasné, že se v této oblasti v období od

11. do 7. století př. Kr. vytvořilo specifické kulturní prostředí, spojující kulturní prvky výše zmíněných oblastí. Důkladem toho je pohřební ritus a pohřební zvyklosti, ukazující specifické projevy kolektivní identity a kombinaci různých dálkových kontaktů.

Stejnému regionu je věnován i další článek od A. Pantí „Monochrome Ware: Typology, Production, and Distribution in Northern Greece from the Late Geometric to the Archaic Period“ (s. 271–294). Od 8. do konce 6. století př. Kr. byla v severním Řecku vyráběna specifická keramika, která byla identifikována až v 90. letech 20. století a pojmenována jako „monochromní“.

Poslední příspěvek posuzovaného sborníku od A. Kyriakou „Investigating Interregional Influences and Lifecycles of two Metal Vessels used as Funerary Urns in a 4th Century BCE *intra muros* Burial at Vergina/Aegae“ (s. 295–315) ponechává čtenáře symbolicky opět na území dnešního Řecka. Hlavní město starověké Makedonie, Vergina, je proslaveno především svou rozsáhlou nekropolí. Mimo její areál, ve veřejném prostoru místní svatyně, byly v roce 2009 objeveny a prozkoumány tři další hrobky, které překvapivě obsahovaly unikátní milodary, umožňující zařadit pohřbené jedince mezi tehdejší makedonskou elitu. V příspěvku se autorka věnuje dvěma kovovým nádobám (bronzové čistě a zlaté pyxidě), nalezeným ve výbavě žárového pohřbu mladého muže s datováním do závěru 4. století př. Kr.

Posuzovaný sborník nastiňuje širší otázek a témat, jimž se současná archeologie na Balkáně věnuje. Vedle materiálových prací vycházejících z typologie a kulturně-historického přístupu přináší další příspěvky nové pohledy na tradiční témata, jako např. kulturní vlivy, dálkové kontakty, migrace (fenomén tzv. mořských národů či údajné šíření nositelů kulturního komplexu Belegiš II-Gáva v závěru doby bronzové) apod. Příspěvky dobře ilustrují vývoj a postupný metodický posun archeologie v jednotlivých zemích jihovýchodní Evropy. Je pochopitelné, že některé moderní postupy, jako např. přírodovědné metody, radiokarbonové datování apod., nebyly zatím (i vzhledem k tématu příspěvků) reflektovány. Přesto sborník jistě zaujme nejen odborníky na epochu popelnicových polí a dobu železnou.

Literatura

- Bouzek, J. 1985: The Aegean, Anatolia and Europe: cultural interrelations in the second millennium B.C. *Studies in Mediterranean archaeology* 29. Praha: Academia.
- Bouzek, J. 1997: Greece, Anatolia and Europe: Cultural Interrelations in the Early Iron Age. *Studies in Mediterranean archaeology* 122. Jönsered: Paul Astroms Forlag.
- Bouzek, J. 2005: Pravěk českých zemí v evropském kontextu. Praha: Triton.
- Dobeš, M. 1992: Die Beziehungen der Kupferindustrie Böhmens und Mährens zu dem Balkan zur Zeit des ältesten Kupferhorizontes. *Studia praehistorica* (Sofia) 11–12, 334–338.
- Kuna, M. 1989: Soziale und ökonomische Faktoren der Entwicklung der frühen Kupfermetallurgie in Südost- und Mitteleuropa. In: Buchvaldek, M. – Pleslová-Štiková, E. /eds./: *Das Äneolithikum und die früheste Bronzezeit (C¹⁴ 3000–2000 b.c.) in Mitteleuropa: kulturelle und chronologische Beziehungen*. *Praehistorica* 15. Praha: Univerzita Karlova, 33–38.
- Pavlu, I. 2008: Lineární keramika v předovýchodních i evropských souvislostech. *Pravěk Nová řada* 18, 3–137.

Saskia Kretschmer

Zwenkau-Nord

Eine Siedlung der späten Latènezeit am Übergang zur Römischen Kaiserzeit aus Mitteldeutschland

Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie Sachsen, Band 69

Landesamt für Archäologie Sachsen
Dresden 2019
418 stran, 207 obrázků, 91 tabulek,
1 velkoformátový plán; s archeozoologickým příspěvkem R.-J. Prillofa
ISBN 978-3-943770-43-0

Recenzoval:

Zdeněk Beneš

Ústav archeologické památkové péče
středních Čech
Nad Olšinami 448/3
CZ 100 00 Praha 10
zdenek.benes@uappsc.cz

Recenzovaná monografie je publikací disertační práce, kterou autorka v roce 2011 obhájila na Friedrich-Schiller-Universität v Jeně pod vedením prof. Dr. Petera Ettela. V první kapitole se seznamujeme se záměrem a pozadím práce, která je založena na analýze sídlištních nálezů z přelomu pozdní doby laténské a starší doby římské. Ty byly velkoplošně zkoumány v letech 2002–2003 v předstihu před rozšířením hnědouhelných povrchových dolů na katastrálním území městečka Zwenkau, jež se nachází v Sasku, cca 30 km jižně od Lipska, v povodí řeky Bílý Halštov (něm. Weiße Elster). Autorka si v úvodu práce stanovila dva cíle: srovnávací analýzou vyhodnotit sídlištní strukturu a charakter stavební architektury, které je možné díky velkému rozsahu odkryvu podložit řadou zjištění; druhým cílem je pak typologicko-chronologické vyhodnocení bohatého fondu keramiky a jeho zasazení do lokálního vývoje osídlení. Lokalita se kulturně přimyká k západněji situovanému Posáli v Durynsku a odráží tak složité kulturní proměny v posledních dvou stoletích př. n. l. Faktem však je, že oproti často citovaným soudobým lokalitám funerálním (např. Großromstedt, Schkopau atd.), sídlištním byla zatím věnována jen malá pozornost a úplných publikací jsme se dosud nedočkali. Předložená monografie tak představuje vítaný srovnávací materiál, který slibuje obohacení studia období přelomu doby laténské a doby římské také v Čechách.

Druhá kapitola se zabývá přehledem stavu výzkumu dotčeného chronologického úseku ve středním Německu, za jehož jádro je považováno především Durynsko (Durynská pánev) se sousedními oblastmi, tedy východním Henskem a západním Saskem. Tato část je užitečná především pro nás, kteří nejsme zcela podrobně seznámeni s aktuálními výzkumy v této oblasti, neboť celá řada z nich dosud zůstává publikována pouze ve formě předběžných zpráv. Jen velmi ojediněle jsou k dispozici regionální soupisové studie jako např. *Becker 1996*, *Seidel 2006* nebo *Meyer 2008*. Druhá část této kapitoly je věnována relativně-chronologickým systémům, které jsou pro konec předřímské doby železné (tj. doby laténské) a počátku doby římské ve střední Evropě tradičně užívány. Střední Německo se díky své geografické poloze dostává na samo pomezí tradičního laténského Reineckova třídění na jihu a Schwan-tesova na severu. Autorka na několika málo stranách

stručně tuto problematiku shrnuje a – podobně jako jini středoněmečtí kolegové – přiklání se k užívání terminologie laténské, konkrétně k náplni, kterou daným stupňům a fázím přisoudila již před téměř čtyřmi desetiletími Rosemarie Müller (především práce Müller 1985).

Kapitola třetí ve své první části shrnuje přírodní podmínky lokality. Ta se nachází v Lipské nížině (něm. Leipziger Tieflandsbucht) vyznačující se slabě členěným reliéfem, rozbrázděným jen říčními údolími Sály, Bílého Halštrovu, Muldy a Plesny (něm. Pleiße). Pro podloží jsou typické spraše; na nich vytvořené úrodné půdy pak byly příčinou pozdějšího, téměř úplného, odlesnění. Region je v současnosti silně postižen povrchovou těžbou hnědého uhlí, která zde započala v 1. polovině 20. století. Další část kapitoly je věnována okolnostem objevu a posléze i archeologického výzkumu lokality. Ta byla prvně zjištěna v roce 1999 při sanaci povrchového dolu Zwenkau, který patří mezi nejstarší v regionu a dnes je zaplaven vodami Zwenkauer See. Lokalita se nacházela na východním výběžku terasy, která okolní nivu řeky Halštrov převyšovala o 10 m. Terasa je tvořena pleistocenními štěrky pokrytými zhruba 0,5 m mocnou vrstvou spraše. Až do otevření hnědohelného dolu byla tato místa využívána zemědělsky. V roce 2002 pak započal předstihový výzkum vedený institucí Landesamt für Archäologie. V roce 2003 prozkoumaná plocha dosahovala rozsahu 36 000 m². Bagrem byla nejprve odstraněna ornice, plocha dočištěna ručně a objekty standardně označeny. Detektory kovů v žádné z fází odkryvu užity nebyly. Ještě v roce 2007 byla prozkoumána plocha o rozsahu 6400 m², sestávající z původních ploch komunikací a provozních budov dolu. Souhrnně bylo od roku 1921 na severních okrajích města odtěženo celkem 27,5 km² krajiny, přičemž archeologická památková péče zde prováděla záchranné výzkumy již od 30. let (nejprve Lehrstuhl der Leipziger Universität, později Landesmuseum für Vorgeschichte Dresden a nakonec Landesamt für Archäologie).

Čtvrtá kapitola se již obrací ke konkrétním nálezovým situacím, jmenovitě k zahloubeným objektům, jejich strukturám a stavu jejich dochování. Je třeba zmínit, že v rámci výzkumů na lokalitě Zwenkau-Nord bylo zkoumáno také sídliště kultury s lineární keramikou, objekty ze starší doby bronzové a hroby starší doby železné. Většinu datovatelných zahloubených objektů však tvořily objekty z konce doby laténské, resp. počátku doby římské (celkem 558 objektů). Velké množství dochovaných kúlových (sloupových) jamek umožnilo do jisté míry rekonstruovat půdorysy nadzemních staveb, byť – jak autorka přiznává – řada mělčích jamek byla jistě zničena orbou či skrývkou a velká část půdorysů byla rekonstruována až zpětně z celkového plánu. Již na tomto místě je ale třeba poukázat, že právě rozsahem odkryté plochy nemá tento výzkum ve středoněmecké oblasti pro daný chronologický úsek obdoby a představuje tak výjimečnou možnost studia sídelní struktury.

V ploše tedy bylo zachyceno celkem 29 nadzemních domů a 35 drobných staveb interpretovaných jako špýchary. Většina domů je vyhodnocena jako trojlovní stavby – dochovány jsou z nich však pouze jamky nosných kúlů, nikoli pozůstatky kúlů stěn (to se ve skutečnosti podařilo doložit jen u 4 případů), takže na první pohled se mohou jevit jako prosté jednodlné stavby. Teprve srovnáním s neporovnatelně kvalitněji zachovanou architekturou na sídlištích na pobřeží Severního moře (např. Flögel-Eekhöltjen, viz Zimmermann 1992) je možné docílit výše zmíněné interpretace. Trojlovní stavby z Zwenkau lze dále dělit na domy s rovnoměrně rozmístěnými nosnými kúlami, resp. jejich dvojicemi (klenebními poli), a domy s nepravidelně rozmístěnými klenebními poli – tyto lze dále dělit na subtypy dle způsobu sdružování dvojic těchto kúlů. Pouze tři nadzemní domy lze označit jako jednodlné. V zásadě jde o menší stavby s nepravidelně rozmístěnými obvodovými kúlovými jamkami. Vzhledem k poměrně špatnému stavu dochování těchto domů nelze soudit na jejich funkční členění, jako je tomu např. v severních oblastech (oddělení

obytné a stájové části domu). Uvnitř domů nebyly rovněž doloženy žádné pece či jiná zařízení. Co se velikosti týče, trojlovní domy z Zwenkau se délkou pohybovaly mezi 5,2–18,4 m, jejich šířku pak pro absenci kúlových jamek stěn nelze stanovit, mohla však být mezi 4,7–5,4 m. Jednodlné stavby byly dlouhé mezi 3,5–8,2 m, široké pak 3–5 m. Datovat tyto nadzemní domy samy o sobě nelze, neboť kúlové jamky neobsahovaly dostatek nálezu.

Další kategorií nadzemních staveb jsou špýchary, které jsou tvořeny buď čtyřmi, nebo šesti kúlovými jamkami. Ve srovnání s územím Čech nebo Moravy jsou na sídlišti ve Zwenkau překvapivě slabě zastoupeny polozemnice. Oproti pravidelným tvarům na jiných lokalitách se zde projevují jen jako neforemné jámové komplexy, které nabývají jasnějšího tvaru až po částečném vybrání. Ve Zwenkau jde o dva komplexy jam, které představují soujámí dvou spíše nepravidelných polozemnic, lokalizovaných blízko sebe. Kvůli absenci kúlových jamek je obtížné tyto polozemnice typologizovat – jejich nadzemní konstrukce tak není příliš jasná. Velikostí se však dobře shodují např. s chatami z Mardorfu (Meyer 2008, 34–36). Pozoruhodné je, že na sídlišti byly zjištěny fragmenty plotů, které autorka interpretovala jako možná ohrazení předpokládaných dvorců. Celkem 24 jam lze interpretovat jako zásobní jámy, jsou rozptýleny po celé ploše sídliště a zdá se, že se často sdružují do dvojic či malých skupinek, byť příslušnost k jednotlivým nadzemním domům není jasná. V této souvislosti je zajímavé zmínit existenci vysloveně areálů se zásobními jamkami na sídlištích z pozdějších úseků doby římské (např. Plaňany, viz Volf a kol. 2021). Pozoruhodným jevem jsou šachtovitě jámy (něm. Grubenschächte), což jsou poměrně malé (0,88 x 1,25 až 1,62 x 2,12 m) a relativně hluboké (1,13–1,93 m) jámy s rovnými stěnami. Na základě analogií z odborné literatury je autorka považuje za „krátkodobá zařízení na jímání vody“. Součástí sídliště byla samozřejmě také různá soujámí, sloužící patrně nejprve k těžbě stavební hlíny a posléze jako odpadní areály. Nacházejí se především v centrální části lokality.

Na lokalitě byly zachyceny také pyrotechnologické objekty. Jako hrncířské pece bylo interpretováno celkem pět objektů, které lze rozdělit do dvou typů. Prvním jsou pece s nerozlišeným topným a vypalovacím otvorem, které jsou zpravidla malých rozměrů (1,2–1,5 x 1,7–1,8 m). Podstatně větší (1,9–2,7 x 2–2,9 m) jsou pak pece s odděleným topným a vypalovacím prostorem. Do této skupiny ve Zwenkau spadají 3 objekty a mají společné to, že jsou vyplněny velkým množstvím mazanice, která pochází jak z destruktivně kupole, tak patrně i z nějakého druhu podstavce či roštu (avšak bez kruhových perforací, které jsou známy z laténských dvoukomorových vertikálních pecí). Tyto pece byly umístěny na nejvyšším položeném místě plochy sídliště, ve skupině čtyř vedle sebe v jedné řadě. Pouze jediná z nich se nacházela na samotném severním okraji sídliště. Podobná seskupení jsou známa i z našeho území v případě sídliště z Mlékojed (dosud nepublikováno). Dva nevelké oválné objekty obložené valouny oblázků, resp. s vrstvami kamenů, byly interpretovány jako kuchyňské pece. Jako „jámové pece“ (něm. Grubenöfen) bylo označeno celkem pět jam se silným propálením stěn a částečně i dna, s vrstvami uhlíků. Jejich funkce je nejasná, snad mohou souviset také s vypalováním keramiky.

Kapitola pátá se zabývá movitými nálezy a nijak nepřekvapí, že drtivá většina rozsahu pojednává o keramických nádobách. Během výzkumu ve Zwenkau bylo nashromážděno celkem 41 848 zlomků keramiky, z toho 33 534 kusů (tj. 80 %) pochází z přelomu doby laténské a doby římské. Jádrem autorčiny práce je typologizace nalezené keramiky a její statistické vyhodnocení. Základem nomenklatury byly práce Rosemarie Müller a Karla Peschela, tedy badatelů pro střední Německo zásadních. Jako srovnávací materiál byla užita soudobá sídliště v Sasku (Schönburg, Kleinkayna) a Durynsku (Großfahner, Remda, Jüchsen). Především z chronologických důvodů bylo nezbytné srovnání s hrobo-

vou keramikou z regionu (Großromstedt, Schkopau, Gräfenhainichen, Wahlitz, Kleinzerbst). Autorka si byla vědoma problematičnosti srovnávání hrobové a sídlištní keramiky – vzhledem k fragmentárnosti sídlištní keramiky je možné srovnávat jen její klíčové znaky (např. tvar okraje, typ výzdoby), nikoli však celý tvar. Autorka dělí keramické tvary na hlavní skupiny – situly (pohárovité nádoby), hrnce (nádobu, u nichž výška přesahuje maximální výduf plecí), teriny (terminologicky sporný pojem, ne zcela se shodující s českým pojetím – dle autorky „široké nádoby se širokým ústím a kónickým spodkem, kde výška nádoby je menší než maximální výduf plecí“), soudky, konvice (dle mého názoru jde o spornou kategorii, neboť klasické konvice se v germánském prostředí doby římské nevyskytují), misky (dle autorky Schalen – neprofilované mísy, index výšky – šířky je 1 : 2 až 1 : 3), mísy (dle autorky Schüsseln – profilované mísy), hrnky, šálky a talíře. Uvedené hlavní kategorie jsou doplněny ještě pokličkami a cedníky. Tyto hlavní skupiny jsou pak děleny do jednotlivých typů, především podle profilace okrajů a plecí. Rovněž tak autorka rozdělila výzdobné prvky, což již nebylo tak komplikované. Zdobená byla pouhá 2 % keramických zlomků, přičemž zhruba třetina této výzdoby neměla estetickou, nýbrž praktickou funkci (zdrsnění povrchu nádob hřebenováním apod.). Za zmínku stojí skutečnost, že v materiálu ze Zwenkau je pouhých 9 zlomků zdobeno radýlkem, přičemž šlo o použití jednostopého nástroje, někdy dvakrát obtaženého. Ve dvou případech se však objevilo užití dvoustopého nástroje, které bývá považováno za mladší chronologický prvek (např. Beneš 2017).

Co se keramických tvarů a technologie výroby týče, vystávají zde dvě velká témata. Tím prvním je přítomnost keramiky, jejíž původ je odvozen z przeworské kultury. Její expanzí do středního Německa se již řadu let zabývá M. Meyer a jeho tým (např. Meyer 2005). V této oblasti se objevuje ve stupních LT C a hlavně D1. Příklady ze sídlišť z Zwenkau však ukazují (soudě dle technologických znaků) spíše na imitaci przeworské keramiky, než na přímý import či příchod jejich nositelů. Dalším tématem je přítomnost na kruhu točené keramiky. Její objem se pohybuje pod 1 % veškerého objemu keramických zlomků a pochází pouze z 10 objektů. Jde o typický jev doprovázející soubory z počátku doby římské jak ve středním Německu, tak i v Čechách (např. Salač 2011). Typologicky lze z Zwenkau určit pouze vysokou vázovitou nádobu a misku esovité profilace. Vázovité nádoby jsou zastoupeny jak na sídlištních (u nás např. Mlékojedy, viz Beneš 2021, 21–27), tak i na pohřebištích (Großromstedt, Schkopau, u nás Dobřichov-Píchora, Třebusice, viz Salač 2011). V kontaktní jastorfsko-laténské zóně jihu středního Německa lze jejich přítomnost vysvětlit aktivitou specializovaných dílen, u nás je výklad jejich přítomnosti nejednoznačný.

Statistické vyhodnocení keramického souboru autorka provedla pomocí korespondenční analýzy v programu WinBASP. Východiskem byl materiál z 577 objektů, sestávající z 27 tvarů nádob, které se dělí na 98 variant. Autorka sem zpočátku zahrнула i tvary okrajů, uch, den a spodků, čímž vzniklo 158 typů. Postupným zužováním souboru z důvodu nutného minimálního počtu propojení mezi soubory se počet objektů zastavil na čísle 132 (tedy 1408 spojení). I v dalším průběhu analýz bylo nutné zužovat soubor na objekty „vyšší kvality“ (tedy s větším zastoupením typů), aby byla zabezpečena dostatečná relevance výsledků. Při krácení došlo i na typy dat, které se ukázaly být nepodstatné (např. tvary den nebo zcela průběžné tvary). Teprve ve čtvrtém kroku tedy zůstalo 84 objektů s 65 typy dat. Kupodivu ani toto zúžení nepřineslo žádanou křivku, kdy by data byla geometricky rozdělena. Místo toho vytvářela nerozlišitelný shluk. Autorka se tuto skutečnost pokusila interpretovat a lze s ní souhlasit v tom, že se tak stalo proto, že studované nálezy pochází z poměrně krátkého časového horizontu, jehož materiální pozůstatky nemohly postihnout danou metodu zachytitelné vývojové tendence. Podstatně vhodnější pro korespondenční analýzu jsou tedy soubory,

kteří mají delší trvání v čase a postihují více relativně-chronologických stupňů (jako např. v práci Meyer 2008, 69–84).

Autorka se v další části páté kapitoly věnuje také analýze drobných nekeramických nálezů. Těch nebylo mnoho a za chronologicky významné lze označit jen železnou sponu Kostrzewski var. K a nauheimskou sponu varianty Biewer. Obě lze datovat do stupně LT D1, konkrétně snad i do jeho mladší fáze. Toto pozorování se dobře shoduje s datováním větší části keramického fondu. Patrně jako relikv staršího období (snad sekundárně přinesený) lze interpretovat zlomek modrého skleněného náramku typu Haevernick 13 (podobně Meyer 2008, 52; Beneš 2021, 27, obr. 5: 9).

Hodnotnou částí práce – přinejmenším pro zahraniční čtenáře – je subkapitola 5.3, zabývající se chronologickým postavením sídliště ze Zwenkau v rámci dalších zkoumaných sídlištních i funerálních lokalit v jednotlivých středoněmeckých regionech. Na tomto místě nalezneme jak stručný popis situace a bibliografické odkazy, tak i synchronizaci v rámci relativní chronologie užívané v celé monografii. Ukazuje se tak poměrně barvitý vývoj regionu, který se nacházel na pomezí jastorfského a laténského světa, od LT C byl silně zasažen vlivem laténského, a především v LT D1 pak také przeworské kultury (který měl charakter migrace i akulturace). V LT D2 byla širší oblast Polabí pod vlivem rychlého rozšíření labsko-germánské großromstedtské kultury. To je moment, kdy se do labsko-germánského okruhu dostávají rovněž Čechy.

Kapitola šestá je věnována struktuře sídliště a jeho zařazení do mikroregionu. Především se zdá, že výzkum dosáhl okraje sídliště na západní straně (hrana říční terasy) i na straně východní. Severní okraj byl zničen důlními jámami, stejně tak i na straně jižní. Katastrální území městečka Zwenkau v důsledku dlouhé tradice povrchové těžby hnědého uhlí nabízí celou řadu archeologicky zkoumaných lokalit. Díky tomu je v poloze Pulvermühle, pokračující jižně od polohy Zwenkau-Nord, doloženo kromě laténských nálezů také sídliště ze starší doby římské. Zdá se tedy, že osídlení zde mohlo pokračovat dál, byť přesunutím do jiné polohy.

Podstatným prvkem monografie je snaha autorky rozlišit v plánu sídliště doklady o dvorcovém uspořádání. S. Kretschmer vycházela ze srovnání především s lokalitami ze severního Německa (např. Herzsprung, viz Schuster 2004), ale také s výjimečnými případy ze středoněmeckého prostoru (např. Mardorf, viz Meyer 2008). Předpokladem pak byl postulát, že dvorec (něm. Gehöft) je hospodářská jednotka zahrnující centrální bod (nadzemní obytná stavba sloupové konstrukce), doprovázený dalšími stavbami hospodářského rázu (špýchary, polozemnice) a zahloubenými objekty (zásobní jámy, pece, těžní jámy). Tyto dvorce byly patrně původně ohraničeny ploty, jejichž dochování je však ve střední Evropě mimořádně vzácné. Autorka z celkového plánu a na základě superpozice vyčlenila celkem 8 struktur, které označila jako dvorce, přičemž pouze dvorec 1 byl pojmenován bez otazníku. Právě tato usedlost byla díky dochování fragmentů plotů relativně bezpečně ohraničena v ploše 385 m² (23 x 18 m). Sestávala ze dvou nadzemních domů, špýcharu, polozemnice a menšího soujámí. Další dvorce byly vyčleněny víceméně hypoteticky a je otázkou, zda odpovídají minulé skutečnosti. Nutno ale podotknout, že v užším středoevropském prostoru ve starší době římské se podaří podobné struktury jednoznačně zachytit jen mimořádně vzácně. Zajímavým tématem je pak otázka jakýchsi „komunálních“ objektů a zařízení, která se nenacházejí uvnitř dvorců, ale ve „veřejném“ prostoru osad, nebo na jejich okraji. To se týká především pyrotechnologických zařízení, jako jsou hutnické pece (ve Zwenkau nezachycené; hutnický areál je však z Čech znám např. z Orechu u Prahy, viz Motyková – Pleiner 1987), nebo pece na vypalování keramiky. Na sídlišti Zwenkau-Nord se takový areál nachází na jihovýchodním okraji a sestává z řady celkem čtyř hrncířských pecí. Zajímavostí je, že se nachází na

nejvyšším bodě mírného návrší, což mělo nepochybně význam pro technologii výpalu keramiky. Podobnou situaci lze pozorovat i na středoečeské lokalitě Mlékojedy (dosud nepublikováno). Je třeba dodat, že jiné řemeslné okrsky nebylo možné ve Zwenkau vyčlenit. Podobně „komunální“ funkci mohlo plnit i rozsáhlé soujámí nacházející se v centrální části osady.

Šedmá kapitola shrnuje postavení sídliště v regionu severozápadního Saska (Elster-Mulde-Gebiet) na konci doby laténské a počátku doby římské. Jde celkem o 28 lokalit (15 sídlišť a 12 pohřebišť), z nich 15 patří ještě době laténské, zbytek pak době římské a řada z nich má delší kontinuitu.

Závěrem lze shrnout, že publikace sídliště Zwenkau-Nord je mimořádně vítaným příspěvkem v oblasti sídlištní archeologie, která je tradičně, oproti publikačnímu stavu pohřebišť, silně podhodnocena. Tato lokalita má oproti jiným, zpravidla co do rozsahu omezeně zkoumaným a jen málokdy v úplnosti publikovaným, souborům tu výhodu, že představuje velkoplošný výzkum, na jehož základě lze zkoumat otázku sídlištní struktury, vztahu jednotlivých areálů a chronologického vývoje lokality. Z české perspektivy může sloužit jako dobrý výchozí bod pro studium počátku germánského osídlení tzv. großromstedtského (pláňanského) horizontu, neboť chronologicky tato lokalita zaujímá stupeň LT D1 a patrně ještě starší fázi LT D2.

Literatura

Becker, M. 1996:

Untersuchungen zur römischen Kaiserzeit zwischen südlichem Harzrand, Thüringer Becken und Weißer Elster. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie, Landesmuseum für Vorgeschichte, Sachsen-Anhalt 48. Halle (Saale).

Beneš, Z. 2017:

Doklady výzdoby ozubeným kolečkem (radýlkem) na sídlišti z počátku doby římské v Mlékojedech, okr. Mělník. Zborník Slovenského národného múzea – Archeológia 27, 197–204.

Beneš, Z. 2021:

Mlékojedy – sídliště z počátku doby římské ve středních Čechách a některé jeho chronologické a kulturně-historické souvislosti. In: Droberjar, E. – Komoróczy, B. /eds./: Příspěvky k poznání barbarských komunit (Archeologie barbarů 2016 a 2018). Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 70. Brno, 15–33.

Meyer, M. 2005:

Migration und Adaption – ein differenzierte Modell zur Erklärung der latènezeitlichen Przeworsk-Funde in Deutschland. Alt-Thüringen 38, 203–212.

Meyer, M. 2008:

Mardorf 23, Lkr. Marburg-Biedenkopf. Archäologische Studien zur Besiedlung des deutschen Mittelgebirgsraumes in den Jahrhunderten um Christi Geburt. Berliner Archäologische Forschungen 5. Rahden/Westf.

Motyková, K. – Pleiner, R. 1987:

Die römerzeitliche Siedlung mit Eisenhütten in Ořech bei Prag. Památky archeologické 78/2, 371–448.

Müller, R. 1985:

Die Grabfunde der Jastorf- und Latènezeit an unterer Saale und Mittelbe. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie, Landesmuseum für Vorgeschichte, Sachsen-Anhalt 38. Berlin.

Salač, V. 2011:

Zur Drehscheibenware der Spätlatène- und frühesten Kaiserzeit in Böhmen und in Mitteleuropa. In: Bemmman, J. – Hegewisch, M. – Meyer, M. – Schmauder, M. /eds./: Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums. Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie 13, 55–73, Bonn.

Schuster, J. 2004:

Herzprung. Eine kaiserzeitliche bis völkerwanderungszeitliche Siedlung in der Uckermark. Berliner Archäologische Forschungen 1. Berlin.

Seidel, M. 2006:

Das Südhartzvorland von der römischen Eisenzeit bis zur Völkerwanderungszeit. Zur Besiedlungsgeschichte einer Altsiedellandschaft im nördlichen Thüringen. Weimarer Monographien zur Ur- und Frühgeschichte 41. Weimar.

Volf a kol. 2021:

Volf, J. – Beneš, Z. – Kočár, P. – Kočárová, R. – Rypka, L.: Sídliště z doby římské v Plaňanech (okr. Kolín) v poloze U silnice. Sonda do podoby osídlení z konce 2. až 4. století v okolí pohřebiště Dobřichov-Třebická. Archeologie ve středních Čechách 25/2, 567–638.

Zimmermann, W. H. 1992:

Die Siedlungen des 1. bis 6. Jahrhunderts nach Christus von Flögeln-Eekhöltjen, Niedersachsen. Die Bauformen und ihre Funktion. Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet 19. Hildesheim.